ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД НА БЪЛГАРСКОТО И МАЛТИЙСКОТО КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО

СВЕТЛАНА СПИТЕРИ

HISTORICAL SURVEY ON THE BULGARIAN AND MALTESE CULTURAL AND HISTORUCAL HERITAGE

SVETLANA SPITERI

Abstract: These papers consist of two chapters related to the cultural and historical heritage of Bulgaria and Malta. The First Chapter of this work presents a historical survey on the Bulgarian cultural and historical heritage. It explores the richness of the country`s movable and immovable monuments throughout the centuries as well as their scientifical values. Chapter two is similar to the first one but observes the Maltese cultural and historical treasures, explaining their specific features and limitations. The purpose of this article is to emphasize the similarities and differences in Bulgarian and Maltese cultural and historical heritage.

Key words: Cultural heritage, historical periods, national identity, patrimony, UNESCO, prehistory, Antiquity, Medieval times, Renaissance, cultural centres, state policies, cultural institutions, cultural strategies

ВЪВЕДЕНИЕ

В нашето съвремие процесите на динамично развиващата се глобализация и появата на изкуствения интелект се явяват основни фактори, влияещи върху съхраняване идентичността на модерното ни общество. Различните общности все по-често се обръщат към своята националната памет и традиции, за да се противопоставят на уеднаквяването и потапянето в монотонната мултисреда, размиваща индивидуалните културни особености на всяка народност.

Стремглавото развитие на нововъведенията и урбанизацията оказват съществено влияние върху опазването на движимото и недвижимо културно наследство, както в положителен, така и в някои случаи, в негативен аспект. Затова, съвременните политики и тенденции са от първостепенно значение за установяване на баланс в тази насока, осигурявайки защита на социалната и културна среда, в която се намират исторически и архитектурни паметници, обществени сгради и музеи. Активната дейност на държавни и неправителствени организации, подкрепени от широката общественост, стимулират поддържането на националния дух и съзнание чрез организиране и разпространение на традиции, обичаи и ритуали, за да бъдат съхранени за поколенията.

ИЗЛОЖЕНИЕ

<u>Исторически преглед на културно-историческото наследство на България</u>

Със своето древно минало България заема централно място не само в европейската, но и в световната история. Българското културно-историческо наследство притежава изключително многообразие и значимост, които в исторически план се разпростират от праисторията до нашето съвремие. Всеки един период от развитието на страната се характеризира с уникални за своето време материални и духовни ценности, които формират същността на българската идентичност, рефлектираща върху световното историческо минало.

Трябва да се отбележи, че не би било научно обосновано да твърдим, че българските земи съхраняват целенасочено наследството си още от праисторическо време. Въпреки това, находките от този период, например изкуство в пещерите на територията на Западна Стара планина и Предбалкана, свидетелстват за най-ранно човешко присъствие на европейския континент. Освен това, тези доказателства са важна

част от развитието на световната човешка история, осветляващи детайли от появата и начина на живот на първите хора. Благодарение на съвременното развитие на науката, опазването на праисторическото наследство е основна дейност на българските изследователи.

С изключителна научна стойност са откритите части от човешки кости в пещерата „Бачо Киро“, разположена до Дряновския манастир. Археологическите разкопки там, извършени през последните години, доказват придвижването на *хомо сапиенс* през Балканския полуостров към Европа и Азия около 50 хил. години пр.н.е. Сечивата и останалите артефакти, създадени от обитателите в пещерата, свидетелстват за наличието на човешка дейност приблизително 46-43 хил. години преди новото време[1]. Най-ранно човешко присъствие е открито и в други български пещери като „Темната дупка“, „Козарника“ и „Магурата“, разкриващи живота и активността на праисторическите хора по нашите земи. Обитателите на пещерата „Темната дупка“ край с. Карлуково са изработвали сечива от естествени материали , а вътрешността й използвали за убежище през особено дълъг период от време, между 40 хил. год. и 12 хил. годи. пр.н.е.[2].

По-убедителни можем да сме в твърдението, че опазването на българщината е съществувало още при създаването на Първата българска държава (681-1018) и продължава по време на Втората българска държава(1185 -1396). През 681 г. , с официалното признаване на държава и териториалните граници от Византия се поставя началото на българската идентичност и обединение. Със своето мъжество и непримирим дух, владетелите ни се борят да съхранят българската памет и ни завещават да я пазим и помним. Дори с превземането столицата на Търновското царство през 1396 г., българската памет остава в сърцето на всеки родолюбец. Дължим неоспоримо признание на манастирите и книжовните школи през Средновековието, които успяват да опазят само малка част от българската история, дори с риск за живота на своите религиозни братя, но с единствена цел да стигне тя и до нас. Съвършеното владеене на техниките в изкуството и живописта прославят майсторите на *Търновската живописна школа* не само на Балканите, но и отвъд. През XIII и XIV в, пречупвайки византийските стилове

---

1 **Hublin, J.J., Sirakov, N. et al**., *Initial Upper Palaeolithic Homo Sapiens From Bacho Kiro Cave, Bulgaria*, 2020, с. 36, *Бюлетено на 20.03.2025 г. бъ Hublin_Initial_Nature_2020_Suppl_3244634.pdf*

2 **Папазов, Б.**, *Бюлетено на 20.03.2025 г. бъ Hublin_Initial_Nature_2020_Suppl_3244634.pdf*

на изобразяване, те пресъздават българския средновековен мироглед в стенописи и картини, с преобладаване на религиозни мотиви. Заслужено признание за тяхното майсторство е засвидетелствано чрез реставрацията на фреските от *Боянската църква*, заедно със стенописите на *Ивановските скални църкви.* Приносът им е оценен и в международен аспект, тъй като тяхното изкуство е включено в списъка на световното културно наследство на ЮНЕСКО през 1979 г. Активната културна дейност на Търновската книжовна школа, чийто принос се дължи на трудолюбието и отдадеността на монасите от центровете в Търново, Света гора в Атон, Рилския манастир и др., не само успява да съхрани, но и да разпространи българската култура и история сред близки и далечни народи. Процесите продължават и през трудните времена на Османското владичество, тъй като Православната църква и вяра са единствените, които запазват и съхраняват българската памет.[3]

Още по време на предвъзрожденските процеси започва воденето на активна културна и духовна дейност. Поставя се началото на просветни движения, развива се книгопечатането, създават се художествени школи, разраства се архитектурата, науката, музиката и др. Освен книжовните центрове, споменати по-горе, през XVIII в. се появяват и по-малки местни такива в Котел, Самоков, Враца ш др., където се раждат и едни от най-видните ни възрожденски книжовници, като Никифор Рилски, Йосиф Брадати, Милчо Котленски, а по-късно се разпространяват творбите на Кръстьо Пейкич (1669-1731), Партений Павлович (1695-1760) и др. Постепенно славянската, и в частност българската история, навлизат в произведенията на монаси, представители на западните религиозните общности, което показва значимостта на българското историческо развитие, присъединяващо се към световната история. Такива са съчиненията на ватиканския библиотекар Йосиф Асемани от 1755 г., а Блазиус Клайнер пише на латински език цялостна история на България през 1761 г. По същото време, през 1722 г., Паисий Хилендарски създава своята „ История славянобългарска“, с което се поставя фокуса върху националната идентичност, изградена върху историческата памет, завещана от предците ни. Тази творба променя мирогледа на българина завинаги, насочвайки съзнанието му към опазване на българщината. [4]

---

3 Панов, Б. *Културно наследство по българските земи*, В. Търново, 2009, с.91-103

През Възраждането се изгражда общонационален подем за съхранение, опазване и защита на националното културно наследство на България. Първите стъпки се правят от *българските културни общности* извън територията на страната, а по-късно се сформират и местни културни центрове. Освен отварянето на училища и издателства, възникват и първите обществени организации, развиващи религиозна, просветна и научна дейност, като Одеското българско настоятелство, Добродетелната дружина в Букурещ, Българската екзархия в Цариград и Българското книжовно дружество в Браила през 1869 г., което се превръща Българска академия на науките през 1911 г.[5]

Заслужено признание е включването на българското *Народно читалище* в нематериалното световно културно наследство на ЮНЕСКО през 2017 г., тъй като то се оформя като средище на българщината още преди Освобождението. Идеята за откриване на първите читалища възниква през 1856 г., когато отварят врати първите сгради в Шумен, Свищов, Лом, превърнати в просветни и културни центрове[6]. През 1869 г. акад. Марин Дринов публикува във в. Право, в. Македония и сп. „Летоструй“ „Писмо до българските читалища“, в което ги призовава да опазват българските старини и обяснява как да бъдат изследвани и съхранявани.[7] До 1890 г. броят на читалищата достига 84, а към 1910 г. наброяват 1076[8]. В модерното българско съвремие тези институции съхраняват българските традиции и обичаи, предавайки ги на младежта. Важна част от тяхното дейност е участието на самодейци, които съхраняват и пресъздават останалите от нашите предци обичаи, организирайки фестивали, концерти, изложби и др. През 1996 г. е създаден и Закон за читалищата, чрез който се регламентира тяхната дейност.[9]

Културното значение и историческа стойност на българските паметници са забелязани и от чуждестранни посетители и научни специалисти през XIX в. Един от тях е Юрий Венелин (1802-1839), който през 1832 г. прави предложение до ген. Иван Н. Инзов за създаване на български музей в Бесарабия и комитет в гр. Болград, който да съхранява български паметници на културата. В писмото си към генерала Венелин пише:

---

[5] **Панчев, А.** *Културно-историческото наследство в периода на Българското възраждане*, София, 2019, с.204-5

[6] **Панчев, А.** *Културно-историческото наследство в периода на Българското възраждане*, София, 2019, с.136-137

[7] **Пламен, Б.** *Културно наследство по българските земи*, В. Търново, 2009, с.140

[8] Съюз на народните читалища История – Съюз на народните читалища извлечено на 20.03.25

[9] Виж : Българско читалище България – Регионален център за опазване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО извлечено на 20.03.25

„ *Вие бихте могли да положите началото на народен български музей, който с времето може да стане твърде бележит и да хвърли лъчезарна светлина върху историята. Цяла Европейска Турция, населена от българи, е длъжна да му принесе своята дан*.“[10] Тази идея е възприета и от български възрожденци в гр. Свищов, които на 30 януари 1856 г. свикват учредително събрание и официално създават първия български музей. Това се случва в дома на Димитър Начович, подкрепен от Емануил Васкидович, Георги Владикин и Христаки Филчов, които според архивните документи „ *воспалени от родолюбието си определиха по възможности да пожертвува всякий от онаго дара, от когото Бог им подарил, за да поставят едно Българско читалище, където ще бъде библиотека и музеум, и така да поканят другите младежи, искрени чеда отечества, на това душеполезно и полезно дело за вечно нихно възпоменание.*.“[11] Събитието е отразено в Брой 48 от 1856 г. на български музей вестник „ Турция“, а друг негов радетел е Николай Павлович (1835-1894), който освен че има изключителни познания в областта на музейното дело и опит от европейските културни центрове, изработва и първата музейна витрина за излагане на музейни експонати.[12] В своите произведения Н. Павлович вплита детайли от българската история, символи и култура, създавайки произведения на историческата живопис като трилогията му „Освободена България“, „Разделена България след Берлински Конгрес“ и „Съединението“, отразяващи най-важните събития от събитията по това време[13]. През 1857 г., по примера на други родолюбиви българи, Сава Доброплодни (1820-1894) организира археологическа експедиция до Велики Преслав, а откритите находки са изложени като музейна изложба в училището[14]. По този начин, той дава личен пример на учениците как да се опазват българските старини и по-какъв начин да бъдат ценени и разпространявани. Самият факт, че днес в гр. Шумен се намира един от най-важните музеи с богати исторически колекции, придава още по-голяма значимост на първите инициативи за създаването на музейното дело в района.

---

10 **Панчев, А.** *Културно-историческото наследство в периода на Българското възраждане*, София, 2019,

11 Виж: Създаване на първия български музей Музеи и музеология - 1.4. Създаване на първия български музей

12 Най-стар музей, извлечено на 20.03.25

13 **Георгиев, Б**. *Факти и личности от историята на Българското възраждане*, В. Търново, 2020, Част I, с.

14 Регионален исторически музей- Шумен, извлечено на 20.03.25 от Регионален исторически музей - Шумен - WELCOME.BG

Възползвайки се от държавната политика на Османската империя през средата на XIX в., имаща за цел съхранение на своите собствени културните ценности, българската общност там започва също да събира свои „*старини*“[15]. Български тълковен речник обяснява думата „*старина*“ като : „ *нещо старо (вещ, предмет, сграда), ценно като културен или исторически паметник*“[16]. Под това наименование са познати всички предмети и ценности, свързани с културното и историческо минало на страната. Първата инициатива за организиране на българско „*старинарище*“, т.е. изложба на български предмети с историческа и културна стойност е организирано в Цариград през 1873 г., където се намира Благодетелното братство „Просвещение“. По инициатива на Т. Кусев от Прилеп, който изпраща до българското читалище в Цариград няколко старинни сребърни монети през 1867 г., започва създаването на „*старинище*“, последвано от останалите дружества.[17] Освен в Османската империя, културното ни наследство се представя и в Москва, където през 1876 г. е организирана етнографска изложба с рисунки на Г. Данчов, изобразяващи красотата на българските носии.[18]

Тук трябва да се споменат и родолюбивите българи, които създават свои частни колекции и допринасят с личен пример към съхранението на българските старини. Например, Тодораки Хаджийски от Враца притежава музейна сбирка, наречена „Старинар“, оставена от баща му. За нея ни разказва друг родолюбив колекционер, Цани Гинчев (1832-1894), който показва колекцията си от монети и латински надписи на проф. Константин Иречек. Друг български интелектуалец, който съхранява старини е П. Р. Славейков, а Л. Каравелов обръща сериозно внимание на създаването на национална мрежа от хранилища и развитието на изследователската дейност, свързана с българската история. [19] Както става ясно, не само активната обществена дейност, но и личният пример допринасят за изграждането на сериозно родолюбиво дело.

Първите стъпки за създаване на законодателство за опазване на българското историческо и културно наследство са направени след Освобождението. Приемането на

15
Панчев, А. *Културно-историческото наследство в периода на Българското възраждане*, София, 2019,
16
Виж: *Български тълковен речник*, София, 2018, с. 922
17 Виж: Музеология - 1.4. Създаване на първия български музей извлечено на 20.03.25
18 Пак там 20.03.25
19
Панчев, А. *Културно-историческото наследство в периода на Българското възраждане*, София, 2019,

Закона „*Временни правила за научни и книжовни предприятия*“ през 1888 г. е с цел да се насърчи развитието на научния интерес към българското минало, като и да се създаде правен регламент и норми за опазване и съхранение на предмети и обекти с историческа стойност. [20] По този начин дори държавните институции се ангажират с поставяне началото на законодателни инициативи и политики, свързани с културното ни наследство.

През същият период се основава и *Българската музеложка школа*, отново по идея на чуждестранни изследователи като чешките учени К. Иречек, В. Дубровски, братя Шкорпил и директора на Руския археологически институт в Истанбул Ф. И. Успенски. През 1892 г. се създава и Народния музей вече отделен от Народната библиотека като самостоятелна институция. К. Иречек първи публикува законодателна програма под името „*Упътване за събиране географически и археологически материали*“ през 1883 г. и става втори директор на Националната библиотека. [21] Доказва се и приносът на учени и професионалисти зад граница, проявяващи интерес към научното развитие на страната ни.

Освен международно внимание, към българското наследство проявяват интерес и български учени. Изключителен принос за развитието на българската археология има търновецът Рафаил Попов (1876-1940), който е основател на *археологическо дружество* през 1902 г. и *Българското пещерно дружество* през 1929 г., на което остава първи председател и секретар. Той работи в тясно сътрудничество със свои чуждестранни колеги като американския професор д-р Гаръд (Dorothy Annie Elizabeth Garrod) и нейните асистенти от Кеймбридж Джеймс Гол и Брус Хоу, с които заедно ръководят разкопките в пещерата Бачо Киро. Р. Попов извършва разкопки на общо 20 български пещери, сред които са Деветашката пещера, Темната дупка и др., които днес представляват изключителен археологичен извор за световната наука. През 1905 г. Р. Попов открива Чаталарската омуртагова колона, продължавайки проучванията си в района на гр. Шумен, където между 1924-25 г. заедно в екип с проф. Г. Кацаров, К.

[20] Нормативно-административни рамки на военните музеи във войската от края на XIX в. и началото на 30-те години на XX в. Пенкова, С. Нормативно-административни рамки на военните музеи във войската от края на XIX в. до началото на 30–те години на XX в. — Известия на Националния военноисторически музей, 2006, № 16, 9–25. Извлечено на 20.03.25

[21] Виж: Създаване на първия български музей Музеи и музеология - 1.4. Създаване на първия български музей извлечено на 20.03.25

Шкорпил и др. правят своите научни открития за уникалността на скалния релеф „*Мадарски конник*“[22], който днес е част от световното културно наследство на ЮНЕСКО[23]. Друг негов принос към опазване на българското културно наследство е учредяване на „*Народни исторически паркове*“ в най-значимите исторически и археологически местности като Мадара, Плиска, Преслав и Търново, а в резултат на активната му работа в пещерите, създава и *Софийско пещерно дружество* през 1937 г. До края на своя живот не спира да се занимава с научна и изследователска дейност, свързана с археологията и консервацията на българките старини.[24]

Според други учени, например акад. Юрдан Трифонов, началото на българската археология е положено още по-ранно, от Стефан Пенев Ахтар (1806-1860, който открива средновековния ръкопис „Синодик на цар Борил.“ През 1845 г., въпреки че се самообразова самостоятелно, Ахтар усърдно издирва исторически паметници, свързани с Второто българско царство и поддържа връзки с български интелектуалци като В. Априлов. , К. Фотинов. Осъзнавайки важността на официалното признание в научните среди, той изпраща свои находки в Смирна (дн. Измир) и Одеса, с молба да бъдат публикувани официално, да за получат публичност сред българската диаспора.[25]

Най-значимата законодателна инициатива за създаване на държавна политика на европейско ниво при опазване на културното наследство на страната е приемането на официален *Закон за старините* през 1911 г.. Сред неговите автори са видни български учени и просветни дейци като И. Шишманов и В. Златарски, които получават своето образование и опит в западни университети и ги прилагат в своята родина. В Закона се определя *държавата* като собственик на българското културно наследство, а *Министерство на народното просвещение* да управлява и опазва българските старини, които вече са разделени на движими и недвижими. В него се описва ясно и определението за „*старини*“, а именно: „ *паметници, документи и художествени*

[22] Р. Попов- бащата на българската археология. Извлечено на 20.03.25 от Рафаил Попов – бащата на българската археология | Българска история
[23] Виж : Мадарски конник : НЕДВИЖИМО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО | CULTURAL & NATURAL

[24] Р. Попов- бащата на българската археология. Извлечено на 20.03.25 от Рафаил Попов – бащата на българската археология | Българска история
[25] **Панчев, А.** *Културно-историческото наследство в периода на Българското възраждане*, София, 2019,

произведения от най-старо време до освобождението на България“[26]. Установени са организационните и административни дейности на музеите, свързани с изложби и научни проучвания, законовия ред и контрол, осъществяван от комисия , както и дарителската дейност. До 1909 г. в България съществуват официално два музея – Народен археологически музей и Етнографски народен музей, които се занимават с научна и изследователска дейност. През 1921 г. в обновения Закон за народното просвещение се регламентират управлението и опазването на къщите-музеи.[27]

В своята по-нова история, България играе важна роля при провеждането на политики за опазване на световното културно наследство. Страната подписва *Конвенцията на защита на културните ценности в случай на въоръжен конфликт* през 1956 г., заявявайки официално място в ЮНЕСКО, последвана от редица държавни мерки, сред които създаване на отдели за просвета и културно наследство, засилва се взаимодействието между образователните учреждения и музеите. През 1960 г. страната се присъединява и към Международния център за консервация и реставрация (ИКРОМ)[28]. Там обменят опит специалисти по консервация и реставрация на международно ниво, в тясно сътрудничество с ЮНЕСКО, осъществявайки образователни и културни програми свързани със световното културно наследство. България участва и в учредяването на международната организация ИКОМОС през 1965 г.[29], с което допринася и за опазването и развитието на музеите и музейното дело.

Българските паметници в списъка на ЮНЕСКО са вписвани на няколко етапа. Първите паметници на материалното наследство на страната са включени през 1979 г. и се състоят от Боянската църква, Мадарският конник, Скални манастири при село Иваново, Тракийската гробница в Казанлък. През 1983 г. нова група от паметници са присъединени към вече съществуващия списък, а именно Старият Несебър, Природен резерват „Сребърна“, Народен парк Пирин, Рилски манастир. Тук става ясно, че страната

---

[26] Музеи и музеология - 3.2. МУЗЕЙНОТО ДЕЛО В БЪЛГАРИЯ СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО извлечено на 20.03.25

[27] Нормативно-административни рамки на военните музеи във войската от края на XIX в. и началото на 30-те години на XX в. Пенкова, С. Нормативно-административни рамки на военните музеи във войската от края на XIX в. до началото на 30–те години на XX в. — Известия на Националния военноисторически музей, 2006, № 16, 9–25. Извлечено на 20.03.25

[28] International Centre for the Study of the Preservation and Restauration of Cultural Property (ICCROM) Member States | ICCROM извлечено на 17.03.25

[29] Виж : Музеи и музеология - 1.6. МЕЖДУНАРОДНИ ОРГАНИЗАЦИИ И МЕЖДУНАРОДНИ КОНВЕНЦИИ ЗА ЗАЩИТА НА СВЕТОВНОТО КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО И ПРИРОДНО НАСЛЕДСТВО изтеглено на 20.03.25

поема защита и опазване не само на историческите си паметници, но и на природните забележителности. През 1985 г. към тях е добавена и тракийската гробница в с. Свещари.[30]

През XXI в. страната обновява своя списък в ЮНЕСКО, добавяйки и нематериалното си наследство към него. През 2002 г. България се присъединява към проекта на ЮНЕСКО „Живи човешки съкровища“, свързан с издирването, запазването и популяризирането на специфични традиционни дейности и умения. България ратифицира и *Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство* на ЮНЕСКО през 2006 г., последвана от официалното членство на страната в Първия междуправителствен комитет за нематериалното наследство, а през 2008 г. тя беше и домакин на Втората извънредна сесия на комитета.[31] През същата година към *Представителната листа* на ЮНЕСКО са включени Бистришките баби, архаична полифония, танци и ритуали от Шоплука, а една година по-късно е одобрено и нестинарството. Списъкът нараства през 2014 г. с техниката на тъкане на Чипровски килими, през 2015 г. с празника „Сурва“, последван от националния събор на българското народно творчество в Копривщица, Българското читалище, българската мартеница и 1-ви март, и през 2021 г. българското високо многогласно пеене от Долен и Сатовча, Югозападна България. [32]

Според Националния институт за недвижимо културно наследство, на територията на България са регистрирани официално 1 551 обекта, определени като недвижимо културно наследство. Най-много концентрация обекти в Списъка с културни национални ценности имат област Търново – 158, следвана от София град с 150, област Пловдив с 146, област Бургас с 99 и област Ст. Загора с 91. [33] Според представителната информация на Българското културно наследство в ЮНЕСКО, страната е „на трето място в Европа – след Гърция и Италия- по брой и разнообразие на открити паметници на културата. Регистрираните недвижими паметници на културата в България са над

[30] ЮНЕСКО и България Министерство на културата на Република България извлечено на 20.03.25
[31] Нематериалното културно наследство Министерство на културата на Република България извлечено на 20.03.25
[32] Виж : България – Регионален център за опазване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО извлечено на 20.03.25
[33] Национален институт за недвижимо културно наследство НИНКН: Списъци на НКЦ с категория национално и световно значение по области изтеглено на 20.03.25

40 000, а в държавните и общински музеи се съхраняват повече от 5 млн. движими културни ценности“[34].

Активната политика по опазване на културното наследство в България продължава и до днес. Въпреки това, трябва да отбележим факта, че от 1985 г. страната няма нов обект от недвижимото си културно наследство, включен към списъка на световното културно наследство на ЮНЕСКО.

Исторически преглед на културно-историческото наследство на о. Малта

От една страна, присъствието на различни култури на Малтийския архипелаг още от най-ранно минало променя историята на страната, но от друга, допринася за солидното обогатяване на малтийското културно наследство. Всяко общество, пребивавало на островите оставя своята следа чрез разпространение на своите обичаи, традиции, изкуство и управление. Малтийското население, на свой ред, е изключително адаптивно и не изпуска шанса да се възползва от възможността да подбере най-доброто от „чуждото“ и да го приложи в своя начин на живот. Тази национална приемственост по никакъв начин не възпрепятства опазването на малтийската идентичност, напротив, тя е спомогнала, както за оцеляването на островната нация, така и за културното й облагородяване през вековете.

За съжаление, поради ограничената територия на страната, всеки новодошъл владетел преизползва всички възможни пространства и сгради за установяване на своето управление. Много от местата са адаптирани към нуждите на новодошлите и до ден днешен е трудно да се правят проучвания, тъй като културните пластове са под съвременните сгради и учреждения, а други са били безвъзвратно унищожени.

До пристигането на Ордена на Св. Йоан на островите през 1530 г., не е позната ясна активна колекционерска дейност или фокусиране на владетелите към опазване на следи от предишни цивилизации. Първи свидетелства за съхранение на ценни предмети с историческа и културна стойност са направени през периода между 1530-1798 г., когато

[34] Виж : НЕДВИЖИМО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО | CULTURAL & NATURAL HERITAGE извлечено на 20.03.25

рицарите от Ордена на Св. Йоан активно създават свои частни колекции, съставени от предмети на изкуството, военното и религиозното дело. За тях разбираме от описанията на посетители на о. Малта, имащи удоволствието да се насладят лично на богатите частни изложби в домовете на благородниците.[35] Един от най-известните антикварни колекционери през XVII в. е Фра Джовани Франческо Абела (1582-1622), който, освен че публикува през 1647 г. първата официална история на Малта под заглавието *Della Descrittione di Malta isola nel Mare Siciliano : con le sue antichità, ed altre notizie,* прави и начални стъпки към създаването на първия малтийски музей. В своята къща Вила Абела, разположена на брега край Великото пристанище (дн. Марса)[36], той съхранява и показва на своите посетители колекциите си от статуи, мраморни плочи с надписи, керамика, кости, египетски амулети, медали и римски и гръцки монети, а музеят е наречен „Музей на свети Джакомо“(Museo di San Giacomo).[37]

По време на двугодишния престой на френските войски и ген. Вубоа (1748-1839), като част от армията на Наполеон, богатите колекции с историческа и религиозна стойност са ограбени, някои унищожени, а други отнесени във Франция, където са изложени в Лувъра и до днес.[38] За щастие, днес двустранното сътрудничество между Франция и Малта се развива в посока на обогатяване и споделяне на историческите културни ценности.

Едва с признаването на Малта за Британска колония и назначаването на първия губернатор Сър Томас Мейтланд(1813-1824) през 1814 г., културното наследство на страната се превръща в атрактивен предмет на обсъждания и предизвиква интереса не само на различни колекционери, но и на представители на научните среди. Започват първите разкопки от британски и малтийски археолози, но и първите опити за разграбване на предмети от колекциите. Особено отношение е проявено от страна на британски специалисти към единствената сбирка от военно снаряжение, съхранена от рицарите на Ордена в Двореца на Великия магистър., с идеята тя да бъде преместена в

---

[35] **Delia, R.** (2011). *National museums in Malta*. In, Aronsson, P. & Elgenius, G. (Eds.), Building National Museums in Europe 1750-2010. EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna. 567-593 изтеглен на 20.03.25от OAR@UM: National museums in Malta

[36]

[37] **Delia, R.** (2011). *National museums in Malta*. In, Aronsson, P. & Elgenius, G. (Eds.), Building National Museums in Europe 1750-2010. EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna. с.572 изтеглен на 20.03.25от OAR@UM: National museums in Malta

[38]

Пак там : с. 573-574

Музея на военното снаряжение в Tower of London (Обединеното кралство). През 1860 г. *Дворецът на военното снаряжение* във Валета е официално обявен за музей и отворен за посещения, а след него се оформят и други по-малки музеи като този в Националната библиотека, където са изложени керамички вази, саркофази, надписи, 5 500 монети от различни исторически периоди в Малта и др. През 1865 г. се създава „*Обществото по археология, история и естествени науки на Малта*“ , чиято официална задача е била да опазва националните паметници и да насърчава местната археология. За основоположник на политиката при опазване и управление на малтийското наследство се смята *д-р Антонио Ането Каруана* (1830-1905), който изпълнява длъжността куратор на музея в Националната библиотека във Валета между 1880-1896 г. и води ожесточена борба против изземването и безконтролното изнасяне на предмети и реликви извън територията на страната. Следващата личност с изключителен принос при археологическите разкопки и развитието на музеологията е *Сър Темистокъл Замит* (1864-1935) , който е назначен за куратор на първия *Комитет на музеите* в Малта, чието официално основаване е обявено през 1901 г. Две години по-късно, през 1903 г. , той става и директор на първият *Национален музей* във Валета, официално отворил врати за посетители през 1905 г.[39]

В резултат от всички тези действия, се заражда и нуждата от първия държавен законопроект, регулиращ нормите при опазване и съхранение на историческото и културно наследство на Малтийския архипелаг. Той е официално приет и публикуван под наименованието *Antiquities Ordinance of 1910* в малтийския Държавен вестник (The Government Gazette) на 29 април 1910 г. Одобрен от действащия тогава губернатор като „Наредба за древни археологически останки 190“, той се отнася за паметници и други движими и недвижими обекти, имащи антикварно или археологическо значение. В наредбата ясно се оказва правото на държавата първа да откупи и задържи предмети с историческа или културна стойност за страната, ставайки автоматично техен собственик. Губернаторът е този, който разрешава разкопки и изнасяне на предмети и артефакти с национално значение извън страната. В нея са регулирани процесите при намиране и съхранение на обекти и вещи с историческа стойност в частни домове, както и извършването на разкопки от чужди граждани и институции. В допълнение са уредени правните отношения, финансови компенсации и назначаването на Комитет по древните

[39] Пак там : с. 575-7

останки, състоящ се от президент и шестима членове, които да ръководят всички дейности, свързани с управление и опазване на националното наследство.[40]

След сформирането на първият малтийски парламент и създаването на първата конституция през 1921 г.[41], следва и назначаването на министър на културата вече с приемането на нов *Закон за древното наследство* през 1925 г.[42] През следващите години са извършени няколко поправки на закона, но с извоюването на своята независимост през 1964 г., Малта налага свое държавно управление и контрол над историческите и културни обекти и колекции. Тъй като страната избира самостоятелен път на развитие, се налага да развива свои отрасли, в резултат на което туризмът става основна индустрия за островите, а привличането на голям туристопоток е свързано с изграждането на атрактивна мрежа от туристически обекти. През същата година островите са посетени от двама представители на ЮНЕСКО, за да проучат и анализират местното културно-историческото наследство.[43] През 1965 г. страната започва своето членство и в Международния център по реставрация и консервация (ИКРОМ) т.е. пет години след България[44].

По официално предложение на ИКОМОС от 13 ноември 1979 г., столицата Валета е номинирана за одобрение в листа на Световното културно наследство на ЮНЕСКО. В подкрепа на номинацията, ИКОМОС изтъква няколко важни особености, сред които факта, че от 1798 г. градът не е претърпял големи структурни промени, запазвайки оригиналния си облик. Във вътрешността на средновековната крепост съжителстват сгради от XVI, XVII и XVIII в., разположени хармонично по протежение на перпендикулярните улици. Уникалността на крепостта се крие в архитектурното изящество на средновековните обекти, възлизащи общо на 320 паметници на културата, сред които Ко-катедратала Св. Йоан, обержите[45], църквите и др., концентрирани на

---

[40] Antiquities Ordinance, The Malta Government Gazette, 29th April,1910, с.474-8 изтеглено на 16.01.25 от 3.2-1910-Preservation-of-Antiquities-Ordinance.pdf

[41] Cremona, J.J., The Maltese Constitution and Constitutional History since 1813, 1994, с. 23-4

[42]

[43] **Delia, R.** (2011). *National museums in Malta*. In, Aronsson, P. & Elgenius, G. (Eds.), Building National Museums in Europe 1750-2010. EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna. с.581 изтеглен на 16.01.25от OAR@UM: National museums in Malta

[44] International Centre for the Study of the Preservation and Restauration of Cultural Property (ICCROM) Member States | ICCROM извлечено на 17.03.25

[45]

Обержа - (от фр. *странопримница, резиденция*) - така се нарича сградата, в която са настанени братята рицари от един език, където се събират, за да се хранят и прекарват време заедно. Във Валета все още

гъстота от 55 хектара. В предложението се допълва Валета да бъде приета по два критерия, а именно *критерий 1* и *критерий 6*.[46] През следващата, 1980 г., Валета е приета като част от листа на ЮНЕСКО, заедно с подземната гробница Хал- Сафлийни Хиподжеум и храма Джигантия от о. Гозо.[47] До днес, защитени от ЮНЕСКО са общо осем праисторически обекта (седем храма и гробницата Хиподжеум). Храмовете са Джигантия от о. Гозо, Мнайдра, Хаджар Им, Та`Хаджрат, Таршийн и Скорба. Те са определени като най-старите свободно стоящи мегалитни структури в света, датирани между 4 хил. и 3 хил. г. пр. Хр. Според *критерий 4*, уникалността им е и в това, че са издигнати само с човешка сила, без употребата на хоросан, имат комплексна техника на изпълнение и масивни пропорции.[48]

През 2020 г. към списъка с нематериалното културно наследство на Малта в ЮНЕСКО е добавена и рецептата на малтийската *фтира*, която представлява сандвич от хлебче с риба тон, който е характерен за малтийската кухня.[49] Традиционната малтийска песен Л-ана (L-Għana) , която представлява соло изпълнение на певец, възпяващ спомени от събитие, приятели или дори политическа сатира е добавен в листа една година след това. Съвременната *ана* се състои от надпревара на две или три двойки певци, от различни райони на острова, често осмивайки се взаимно.[50] През 2023 г. към недвижимото културно наследство на Малта в ЮНЕСКО е включен и традиционният малтийски празник на селото, наречен „*Феста*“, който се характеризира с местни песни, танци, фойерверки и процесия със статуята на светеца или светицата, закрилници на селото. [51]

В началото на новото столетие, Малта е изправена пред предизвикателството за съхранение и опазване на културното си наследство. *Според Националната стратегия за културно наследство* от 2006 г., общият брой на местата, разпознати като архитектурни, археологически и природни обекти, е 1 700, но при оптимизация на

съществуват Провансалската обержа, Обержата на Кастилия, Леон и Португалия и др., изпълняващи държавни и административни функции на Малта. (б.а.)

[46] ICOMOS recommendations for Valletta in the World Heritage List извлечено на 18.01.25 131-ICOMOS-143.pdf

[47] Report for the 4th Session of the UNESCO Committee 1980 WH Committee: Report of 4th Session, Paris 1980

[48] Виж : Megalithic Temples of Malta - UNESCO World Heritage Centre извлечено на 18.01.25

[49]

[50] Виж : L-Għana, a Maltese folksong tradition - intangible heritage - Culture Sector - UNESCO извлечено на

[51] Виж извлечено на 18.01.25

Виж извлечено на 18.01.25

процеса за проучване и признаване, броят им може да достигне 30 000.[52] За съжаление, поради неефективната охрана през този период, зачестяват вандалски прояви, извършвани предимно от младежи, чиито действия нанасят необратими щети върху исторически обекти на островите. Случаите започват през 2001 г. и достигат 30 до 2007 г. [53]. Това налага незабавно приемане на строги мерки, сред които е и приемането на нов обновен *Закон за културното наследство от 22 април 2002 г.*, който е действаш и до днес[54]. През 2024 г. е внесена поправка към закона, свързана с регулация на правните процедури спрямо чужди граждани, пребиваващи в страната и притежаваното от тях културно наследство.[55]

Въпреки че в Малта процесите по опазване на обекти от движимото и недвижимо културно наследство започват още през късното Средновековие, те не се радват на постоянство и се развиват тромаво, но страната полага възможно най-големи усилия за съхранението и развитието им през своето съвремие. Като островна държава с ограничена територия, историческите периоди на Малтийските острови не са многобройни, но са с голяма продължителност и богата култура, което е определящ фактор при изграждането на националната идентичност на страната.

Както България, така и Малта следват международните политики за опазване на своето минало и култура. Повлияни от географското си положение и държавното си устройство, двете страни се стремят да развиват законодателни и икономически дейности, чрез които да съхранят движими и недвижими паметници на културата. Не бихме могли да сравняваме значението и стойността на списъците на двете страни в ЮНЕСКО, защото всяко културно наследство е уникално и е повлияно от исторически, териториални, политически и др. фактори. В същото време, сравними са техните политики, дейности и инициативи с цел съхранение и разпространение на културното минало, което е в центъра на сформиране националната им идентичност и културно многообразие.

52

53 Vandalism: a record of shame, The times of Malta, 7 July 2007 Vandalism: a record of shame извлечено на 20.03.25

54 Cultural Heritage Act of 2002 Cap 445.fm извлечено на 20.03.25

55

БИБЛИОГРАФИЯ :

На български език

Георгиев, Б. *Факти и личности от историята на Българското възраждане*, В. Търново, 2020, Част I

Панчев, А. *Културно-историческото наследство в периода на Българското възраждане*, София, 2019

Папазов, Б. *Културно наследство по българските земи*, В. Търново, 2009

Попов, Д. *Български тълковен речник*, София, 2018

На английски език

Cremona, J.J., The Maltese Constitution and Constitutional History since 1813, 1994

Интернет източници:

На български език

Българско читалище - България – Регионален център за опазване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО

Мадарски конник : НЕДВИЖИМО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО | CULTURAL & NATURAL HERITAGE

Международни организации - Музеи и музеология - 1.6. МЕЖДУНАРОДНИ ОРГАНИЗАЦИИ И МЕЖДУНАРОДНИ КОНВЕНЦИИ ЗА ЗАЩИТА НА СВЕТОВНОТО КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО И ПРИРОДНО НАСЛЕДСТВО

Музейно дело - Музеи и музеология - 3.2. МУЗЕЙНОТО ДЕЛО В БЪЛГАРИЯ СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО

Национален институт за недвижимо културно наследство НИНКН: Списъци на НКЦ с категория национално и световно значение по области

Недвижимо културно наследство - НЕДВИЖИМО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО | CULTURAL & NATURAL HERITAGE

Нематериалното културно наследство Министерство на културата на Република България

Нормативно-административни рамки на военните музеи във войската от края на XIX в. и началото на 30-те години на XX в. Пенкова, С. Нормативно-административни рамки на военните музеи във войската от края на XIX в. до началото на 30–те години на XX в. — Известия на Националния военноисторически музей, 2006, № 16, 9–25.

Регионален исторически музей- Шумен Регионален исторически музей - Шумен - WELCOME.BG
Регионален център - България – Регионален център за опазване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО

Р. Попов- бащата на българската археология. Извлечено на 20.01.25 от Рафаил Попов – бащата на българската археология | Българска история

Създаване на първия български музей Музеи и музеология - 1.4. Създаване на първия български музей

Съюз на народните читалища История – Съюз на народните читалища

ЮНЕСКО и България Министерство на културата на Република България

На английски език

Antiquities Act of 1925 извлечено на 16.01.25 от chapt54_Antiquities Act_English (002).pdf

Antiquities Ordinance, The Malta Government Gazette, 29th April,1910 3.2-1910-Preservation-of-Antiquities-Ordinance.pdf

Delia, R. (2011). *National museums in Malta*. In, Aronsson, P. & Elgenius, G. (Eds.), Building National Museums in Europe 1750-2010. EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna. 567-593 изтеглен от OAR@UM: National museums in Malta

L-Għana - L-Għana, a Maltese folksong tradition - intangible heritage - Culture Sector -

Report for the 4th Session of the UNESCO Committee 1980 WH Committee: Report of 4th Session, Paris 1980

Vandalism: a record of shame, The times of Malta, 7 July 2007 Vandalism: a record of shame

Светлана Спитери

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Специалност : Културно-историческо наследство и туризъм

Магистър

Научен ръководител : **проф. д. и. н. Б. Георгиев**

Рецензент : **доц. К. Константинов**